

YLIVELKAANTUMISEN ONGELMAAN UUSIA RATKAISUJA

JUHANI IIVARI

YLIVELKAISUUDEN KEHITYKSESTÄ

Laman jälkeisinä vuosina Suomessa on jatkuvasti ollut yli 300 000 ihmistä maksuhäiriörekisterissä. Lähes saman verran henkilöitä on ollut myös ulosotossa. Tilastokeskuksen tulonjakoaineistossa ylivelkaisuiksi itsensä kokeneiden joukon kasvu näyttää nyt tasaantuneen noin 110 000 kotitalouden tasolle.¹ Tähän mennessä velkajärjestelyä on hakenut lähes 70 000 ja sen on saanut kaikkiaan noin 50 000 henkilöä. Kaikista hakemuksista maksuohjelman muutoshakemuksia on ollut runsaat 18 000, joista 14 000 on hyväksytty. Velkajärjestelyn raukeamishakemuksia on jätetty kaikkiaan 4 000, joista raukeamispäätöksiä on 2 000. Velkajärjestelystä on kaikkiaan hylätty noin 10 000 hakijaa.

Vahvistettuihin maksuohjelmiin verrattuna *muutoshakemusten* määrät ovat kasvaneet miltei jatkuvasti niin, että muutoshakemusten osuus on jo vajaat 40 prosenttia vahvistetuista maksuohjelmista. *Raukeamishakemusten* määräksi on vakiintunut noin 10 prosenttia vahvistettujen maksuohjelmien määrästä. Hakemusten hylkäysprosentti on vuosittain ollut yli 10 prosentin tasolla.

Myös velkaneuvonnassa tehdyt sopimusratkaisut ovat lisääntyneet voimakkaasti, erityisesti vuoden 1997 jälkeen. Tämä on näkynyt mm. järjestöjen (esim. Kuluttajaliitto, Marttaliitto) velkaneuvonnassa, jossa sopimusten osuus on noussut 80 prosenttiin ja vain 20 prosenttia asioista on viety tuomioistuinkäsittelyyn. Samansuuntaisesta kehityksestä ovat informoineet Etelä-Suomen läänin alueen erät suurimmat

kunnat, joissa vapaaehtoisten sopimusratkaisujen määrä on noussut tasaisesti niin, että niitä syntyy jo 70–80 prosentissa ratkaisuista (Velkaongelmatyöryhmän..., 1998, 14). Lisäksi velkojen vapaaehtoisia uudelleenjärjestelyjä tapahtuu varsin runsaasti velkaneuvonnan ulkopuolella (pankeissa). Näistä ei ole tarkkoja määriä tiedossa, mutta tuhansista ratkaisuista on niissäkin kysymys. Samanaikaisesti ylivelkaisuuden muoto ja sen painottuminen eri sosiaaliryhmiin ovat muuttuneet.

Tilastokeskuksen tulonjakotilastoissa ylivelkaantuneet kotitaloudet löytyvät alimmista tuloosaajaryhmistä, joissa heidän määränsä on lisäksi selvästi lisääntynyt laman jälkeen. Ylivelkaisuiksi osoittautuvat erityisesti työntekijöiden ja pitkäaikaistyöttömien kotitaloudet; yrittäjä- ja toimihenkilökotitalouksien osuus ylivelkaisista on vähäinen, kun heitä verrataan erityisesti velkajärjestelyn saaneisiin ylivelkaisuun. Tätä nykyä ylivelkaantuminen alkaa olla myös yhä nuorempien ikäryhmien ongelma. Kolmekymmenvuotiaat ja sitä nuoremmat muodostavat jo kolmanneksen kaikista ylivelkaisista, kun heidän osuutensa laman vuosina oli vajaa viidennes. Alle kolmekymmenvuotiaat velkaantuvat nyt kodin perustamiseen liittyvien lainojen ja hankintojen, opintovelkojen, kulutusluottojen ja useiden erityyppisten rästytyneiden maksujen kautta. Samalla nuorten velkaantuminen kuvaa heidän heikentyntä asemaansa työmarkkinoilla ja muutoinkin vaikeutta yhteiskuntaan sijoittumisessa. (Ks. Iivari 2000a, 118–134.)

Kuva ylivelkaisuuden ja köyhyysongelman yhteydestä tarkentuu entisestään, kun tarkasteluun otetaan ne velalliset, jotka joutuvat turvautumaan armeliaisuusjärjestöjen apuun jokapäiväisestä toimeentulosta selviytyäkseen. Kirkon diakoniarahaston ja Helsingin seurakuntayhtymän kriisirahaston asiakkaista suorittamani tutkimus (Iiva-

¹ Kotitalous määrittyi ylivelkaiseksi, jos se ilmoitti vuoden aikana velkojen määrän kasvaneen yli selviytymisrajan. Tästä käytetään ns. subjektiivisen ylivelkaisuusmittarin nimitystä.

ri 2000b, 291–309) vuosilta 1997–1999 osoitti, että hätäavun hakijoista velkaa oli yli 90 prosentilla. Heidän velkaongelmansa vaikeutta kuvannee se, että lähes puolet heistä ei pystynyt hoitamaan velkojaan lainkaan. Ulosoton alaisuudessa heistä eli yli kolmannes ja noin puolet heistä oli samaan aikaan velkajärjestelyssä, mikä puolestaan kertoo vakavista velkajärjestelylain toteuttamiseen liittyvistä ongelmista.

Kirkon diakonia-avun puoleen kääntyneillä kotitalouksilla velkojen hoito on suurin ongelma, mihin kahdella kolmasosalla liittyi maksamattomia vuokra-, ruoka- yms. laskuja ja joka toisella toimeentulovaikeuksia siten, ettei rahaa jäänyt riittävästi esimerkiksi ruokaan tai vaatteisiin. Lisäksi taloudelliset vaikeudet liittyivät suoraan asumiseen joka toisella velkaisella. Avunhakijoiden maksukyky oli heikentynyt työttömyyden, työehtojen muutoksen, yrityksen tuloksen heikentymisen tai konkurssin takia, avioeron, sairastumisen tai muun elämäntilanteen muutoksen seurauksena. Kysymys ei siis ole tahallaan velkojaan laiminlyöneistä ihmisistä. Ylivelkaiset yrittävät hoitaa velkojaan viimeiseen saakka, jolloin rahat eivät riittäneet elämiseen. Velkajärjestelyyn taas ei yritettykään hakeutua takaajien tai oman kodin suojelemiseksi tai siihen ei päästy siksi, että perheellä ei ollut riittävästi maksuvaraa. (Hirstiö-Snellman 2000.) Vähävaraisten kotitalouksien nopeissa muutoksissa ja kriiseissä yhteiskunnan perusturvajärjestelmä on hidaskäyttöinen ja riittämätön toimija.

Laman loppumisesta huolimatta velkaongelma voidaan todeta Suomessa pysyväksi. Itse asiassa ylivelkaisten kotitalouksien määrä subjektiivisella mittarilla mitattaessa on ollut Tilastokeskuksen tulonjakoaineistoissa selvässä kasvussa myös laman jälkeisinä vuosina. Väestön ylivelkaiset kotitaloudet – verrattuna velkajärjestelyn saaneisiin ylivelkaisiin – kuuluvat selvästi alempiin sosiaaliryhmiin: nimenomaan työntekijöiden ja pitkäikäistyöttömien kotitalouksien osuudet korostuvat. Verrattuna velkajärjestelyn saaneisiin ovat väestön ylivelkaiset kotitaloudet myös selvästi vähemmän velkaantuneita, mutta heidänkin kohdallaan muiden velkojen markkamäärät ovat kasvaneet. Velkajärjestelyn saaneiden velkojen keskiarvo on ollut 450 000–500 000 markkaa. Ylivelkaantuneiksi itsensä kokeneissa kotitalouksissa vuonna 1998 velan keskiarvo oli 192 300 (mediaani 84 000 mk). Vuonna 1997 vastaava luku oli 164 100 markkaa (mediaani 60 000 mk) ja vuonna

1996 189 000 markkaa (mediaani 90 000 mk). Tuntuva ero keskiarvon ja mediaanin välillä kertoo siitä, että osalla ylivelkaantuneeksi itsensä kokeneista kotitalouksista on huomattavan suuri velkamäärä. Myös kulutusluotot ovat entistä merkittävämpi ylivelkaantumisen selittäjä. Tämä kehityspiirre viittaa velkaantumisen moni-
muotoistumiseen.

Ne velalliset, joiden velkoja ei ole järjestelty velkajärjestelyssä, ovat ulosottovelallisina, mikäli heillä on ulosmittauskelpoista varallisuutta tai tuloa. Suomalainen ulosottolaitos toimii suhteellisen tehokkaasti. Tästä huolimatta pahoin ylivelkaantuneen velallisen velkavastuu ei välttämättä pienene, mikä johtuu siitä, että suuri velka kerryttää tuntuva viivästyskorkoa. Pahimmillaan tilanne on se, että henkilön palkka tai eläke on ulosmitattu, mutta siitä ei kerry edes sitä määrää, jonka velka kuukausittain kasvaa viivästyskorkoa. Tällaisena tilanne jatkuu periaatteessa niin kauan, kuin velallisella on ulosmittauskelpoista tuloa. Tuloksena voi olla elinikäinen ulosottomenettely.

ONGELMIA VELKAJÄRJESTELYLAIN TOIMIVUUDESSA

Laissa yksityishenkilön velkajärjestelystä (tuli voimaan 8.2.1993) säädetään menettelystä, jonka avulla ylivoimaisiin velkaongelmiin joutuneen henkilön kaikki velat järjestellään vahvistamalla velalliselle hänen maksukykyään vastaava maksuohjelma, jonka toteutettuaan hän vapautuu loppuosasta velkojaan. Ennen velkajärjestelyn hakeamista velallisen on selvitettävä mahdollisuutensa tehdä sovintoratkaisu velkojien kanssa.

Velkajärjestelylaki on ollut kiistatta merkittävä monien, etenkin suurivelkaisten (yrittäjien ja takaajien) ylivelkaisuusongelmien ratkaisijana. Toisaalta velkajärjestelyn muutos- ja raukeamishakemukset kertovat, että velkajärjestelyn piiriin päässeillä on myös runsaasti toimeentulo-ym. ongelmia. Velkajärjestelystä hylättyjen määrät taas viittaavat siihen, että velkajärjestelylakia tulisi edelleen kehittää myös niiden kohdalla, joilla järjestelmän piiriin pääsemisen rasitteena ovat ns. estesytyt.

Maksuohjelmista selviytymistä tarkasteltaessa huomio kiinnittyy erityyppisiin sosiaalisiin ja terveydellisiin ongelmiin, joiden keskellä maksuohjelmiin päässeet elävät. Useat Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Stakesin tutkimukset kertovat, että jo pienetkin muutokset elinolosuhteissa saattavat vaarantaa ja mitätöidä velkajärjestelyoh-

jelman toteuttamisen (ks. esim. Mutttilainen & Tala 1998; Iivari & Mälkiä 1999). Velkajärjestelyssä olevien henkinen, sosiaalinen ja taloudellinen tilanne on myös varsin usein ja pitkäaikaisesti huomattavan huono: Vantaalla tehty tutkimus (Nykänen & Kontula & Palonen 2000) kertoo, että 40 prosentilla velkajärjestelyssä olevista oli edelleen vaikeuksia velanhoidossa, samoin 40 prosenttia tutkimukseen vastanneista oli nähnyt nälkää viimeksi kuluneen vuoden aikana, terveytensä huonoksi kokeneiden ihmisten osuus oli kaksi kertaa suurempi kuin väestössä. Lisäksi puolella maksuohjelmaa noudattavista oli mielenterveydellisiä ongelmia (väestössä 16 %:lla) ja itsemurhan tekemistä oli ajatellut 22 prosenttia, kun vastaavasti väestöstä tätä oli ajatellut vajaa kolme prosenttia.

Velkajärjestelylailla tai sen muuttamisella ei tietenkään voida ratkaista erityisesti sosiaali- ja terveyspolitiikan alaan liittyviä ongelmia. Laki toimeentulotukilain muuttamisesta ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisen osalta on omiaan auttamaan eräissä tilanteissa myös ylivelkaisia kotitalouksia, erityisesti tilapäisten velkakriisien ylittämässä (tuli voimaan 1.4.2001). Myös kokeilun alainen sosiaalinen luototus (kahdeksan kuntaa ja Takuu-Säätiö) on osoittautunut toimivaksi pienituloisten ja pienillä veloilla ylivelkaantuneiden taloudellisten ongelmien ratkaisemisessa (Iivari & Piirainen & Siltaniemi 2000). Näitä järjestelmiä tulee edelleen kehittää mm. velkajärjestelylakia täydentävinä toimintoina. Ajateltaessa pitemmällä aikavälillä vähävaraisten ylivelkaisten selviytymistä velkaongelmastaan on tarkasteluun otettava velkajärjestelylain, toimeentulotukilain uudistuksen (ehkäisevän toimeentulotuen käyttö)² ja sosiaalisen luototuksen yhteensovittamisen tehtävät.

Velkajärjestelylain toimivuuden kritiikistä johdettua oikeusministeriö päätti vuoden 2001 alussa käynnistää selvityksen velkajärjestelylain soveltamisesta ilmenneistä epäkohdista. Asiasta järjestettiin keväällä 2001 laaja lausuntokierros, ja syyskuussa 2001 oikeusministeriö asetti uudistusta valmistelemaan virkamiestyöryhmän. Sen tehtävänä on mm. selvittää:

1. Miten velkajärjestelyn piiriin voisivat nykyistä laajemmin päästä velalliset, joiden velka-

järjestelyhakemus on hylätty tai tulisi hylätyksi sen vuoksi, että järjestelyn aloittamiselle on este?

2. Voidaanko maksuohjelman noudattamista helpottaa erityisesti velallisen menojen kasvaessa?

3. Onko maksuohjelman muutos- ja raukeamisperusteita koskevien säännösten suhdetta tarpeen selvittää?

Selvitystyö on saatava valmiiksi 31.3.2002 mennessä.

Seuraavassa kiinnitetään huomiota eräisiin keskeisiin velkajärjestelylain toimivuuden ongelmiin sekä pohditaan eräitä korjauskeinoja.

Vastasyyt

Velkajärjestelylakia muutettiin vuonna 1997 niin, että velkaantuminen rikoksen perusteella sekä velkojen vahingoittamiseksi tehdyt erilaiset taloudelliset järjestelyt estävät entistä laajemmin velkajärjestelyn myöntämisen. Ns. kevytmielinen velkaantuminen velkajärjestelyn esteenä oli ollut voimassa jo ennen vuoden 1997 uudistusta. Kevytmielistä velkaantuminen on mm. silloin, kun velkaa on otettu tilanteessa, jossa tulot eivät ole riittäneet velkojen maksamiseen.

Velallisella on lisäksi laaja tietojenanto- ja myötävaikutusvelvollisuus velkajärjestelyssä. Esimerkiksi väärien tai harhaanjohtavien tietojen antaminen voi myös johtaa siihen, että velkajärjestelyä ei myönnetä.

Velkajärjestely voidaan esteestä huolimatta kuitenkin myöntää, jos tuomioistuimien katsoo siihen olevan erityisiä vastasyitä. Tällöin voidaan ottaa huomioon muun muassa se, miten velallinen on hoitanut velvoitteitaan ja miten hänen tarkoituksensa on hoitaa niitä velkajärjestelyssä.

Velkajärjestelyn esteistä säättämällä pyritään aivan oikein siihen, ettei velkajärjestelyllä olisi yleistä maksumoraalia heikentäviä vaikutuksia. Toisaalta velkajärjestelyn ulkopuolelle jääneiden tulevaisuuden odotukset ovat hyvin heikot, jopa synkät. Useiden velallisten kohdalla velkatilanne vain pahenee velkapääoman kasvaessa korkoa korolle. Tällainen tilanne ruokkii syrjäytymistä ja/tai ajautumista kokonaan virallisten työmarkkinoiden ulkopuolelle ns. pimeille työmarkkinoille. (Iivari & Mälkiä 1999.) Lisäksi varsin usein esteperusteena on ollut tulkinnanvarainen kevytmielinen velkaantuminen – peruste, josta tuomioistuimetkin ovat äänestäneet. Toisaalta voitaisiin myös puhua pankkien kevytmielisestä luotonantotoiminnasta lamaa edeltäneenä ajanjaksona.

²Ehkäisevää toimeentulotukea koskeva lainuudistus tuli voimaan 1.4.2001.

Maksumoraalin edistämisen kannalta velkajärjestelyyn pääseminen olisi suotavaa sallia nykyistä väljemmin ehdoin ja lyhyemmässä ajassa myös estesyistä hylätyille. Lakia tulisikin muuttaa siten, että erityisenä vastasyynä voidaan pitää sitä, että velallinen on velkajärjestelyyn ilmoittautumisen tai velkajärjestelystä hylkäämisen jälkeen osoittanut maksuhaluaan maksamalla velkojaan esimerkiksi kahden vuoden ajan kykyjensä mukaan joko ulosoton kautta tai suoraan velkojille sekä välttänyt samaan aikaan lisävelkaantumista. Onhan rikoslaissakin omat lieventämispöytäkirjansa (RL 6. luvun 3. §): tekijän omaehtoinen pyrkimys poistaa tai vähentää tekonsa vaikutuksia otetaan huomioon tuomitsemisessa lieventävänä perusteena.

Lisäksi kevytmielinen velkaantuminen on niin tulkinnallinen, että siihen voidaan aina vedota, jos velkajärjestelyyn pääsyä ei haluta myöntää. Myös tätä pykälää tulisi jotenkin tarkistaa.

Myös tuomioistuinten vaihteleva käytäntö velkajärjestelyratkaisuihin (hylkäysprosentit vaihtelevat tuomioistuimittain 7 %:sta 35 %:iin) viittaa siihen, että kansalaiset eivät ole tasavertaisessa asemassa kaikkialla maassa velkajärjestelyn esteperusteita ratkaistaessa (Mutttilainen & Tala 1998, 10). Myös tuomioistuinten käytäntöjä on syytä yhtenäistää ja selkeyttää.

Maksuohjelman raukeaminen

Tuomioistuin voi määrätä maksuohjelman raukeamaan, jos velallinen on olennaisesti laiminlyönyt maksuohjelman noudattamisen ilman hyväksyttävää syytä tai on vaarantanut maksuohjelman toteutumisen velkaantumalla ilman välttämättömään toimeentuloonsa liittyvää tai siihen rinnastettavaa perustetta taikka laiminlyönnällä muulla tavoin myötävaikutusvelvollisuutensa.

Käytännössä velkoja voi hakea tuomioistuimelta maksuohjelman raukeamista niin kauan, kuin velallinen ei ole täyttänyt kaikkia ohjelman mukaisia suorituksia – vielä kaksi vuotta maksuohjelman päättymisen jälkeenkin. Velkajärjestelyn raukeaminen merkitsee samalla sitä, että maksuohjelman oikeusvaikutukset lakkaavat. Maksuohjelma siis voidaan määrätä raukeamaan, vaikka velallinen olisi useita vuosia noudattanut maksuohjelmaa moitteettomasti.

Maksuohjelman raukeamista ratkaistaessa tulisi noudattaa kokonaisharkintaa ja ottaa huomioon kohtuullisuusnäkökohdat, ja erityisesti myö-

tävaikutusvelvollisuuden laiminlyönnin tapauksissa kynnyksen maksuohjelman raukeamiselle tulisi olla korkea, sillä velallisen velvollisuuksien määrittämisessä on tulkinnanvaraa. Lakia pitäisikin muuttaa niin, että maksuohjelman raukeaminen voisi tapahtua vain erittäin painavista syistä.

Lisäsuoritusvelvollisuus

Maksuohjelmaa voidaan velallisen tai velkojan hakemuksesta muuttaa, jos velallisen maksukyvyssä tai muissa velkajärjestelyn kannalta merkityksellisissä olosuhteissa on tapahtunut olennainen muutos. Tämä ehto toteutuu mm. tilanteessa, jossa velallisen tulot ovat kasvaneet tai välttämättömät asumiskustannuksista johtuneet menot ovat alentuneet vähintään 3 600 markkaa kalenterivuodessa. Tällöin velallisen on suoritettava kolme neljäsosaa lisääntyneistä varoistaan velkojille. Lisäansioista velalliselle jää yksi neljäsosa.

Kannustavuuden näkökulmasta on toki perusteltua, että velallinen saa käyttöönsä osan ansaitsemistaan lisätuloista ja näin parantaa mahdollisuuksiaan selviytyä arkipäivästään. Käytännössä kannustinlisä ei kuitenkaan toimi, sillä lisäsuoritusten määrää arvioitaessa ei oteta huomioon menojen kasvua. Velallinen ei voi kattaa lisätuloillaan esimerkiksi nousseita asumiskulujaan eikä huolehtia esimerkiksi maksuohjelman vahvistamisen jälkeen syntyneiden lastensa elättämisestä ilman velkojan suostumusta. Nykyisen käytännön mukaan maksuohjelmaa tarkistetaan esim. 350 markan palkankorotuksen perusteella siitä huolimatta, että velallisen vuokra olisi samaan aikaan noussut 400 markkaa kuukaudessa.

Ei ole myöskään näyttöä siitä, että lisäansioiden nykyinen jako 3/4 velkojalle ja 1/4 velalliselle kannustaisi velallista lisäansioihin. Oikeudenmukaisemmalta ja kannustavuutta enemmän lisäävältä tuntuisi esimerkiksi jako, jossa velallinen ja velkoja saavat kumpikin puolet lisäansioista.

VELKOJEN VANHENTUMISAJAN MUUTTAMINEN³

Oikeusministeriö asettama velkojen vanhentumistoimikunta jätti mietintönsä kesällä 2001. Sen

³Kiitän oikeutiet. kand. Marja Pajukoskea Stakesista tähän kappaleeseen saamistani täsmennyksistä.

keskeisin ja kiistellyin ehdotus on, että rahavelka vanhentuisi lopullisesti 15 vuodessa ja että säännöksiä sovellettaisiin myös niihin velkoihin, jotka ovat syntyneet ennen lain voimaantuloa. Käytännössä vuonna 2006 vanhentuisivat kaikki ne velat, joista tuomio on annettu ennen 1.3.1991. Näin osa lama-aikana syntyneistä ja erääntyneistä veloista vanhentuisi melko pian vuoden 2006 jälkeen.

Tarpeellinen uudistus

Pidän perusteltuna, että veloille säädetään lopullinen vanhentumisaika ja että sitä sovelletaan taannehtivasti, jotta uudistuksen yhteiskuntapoliittiset tavoitteet voitaisiin saavuttaa mahdollisimman nopeasti. Velkojen vanhentumisaajan lyhentäminen ja säätäminen lopullisesta vanhentumisajasta ovat myös sosiaalipoliittisesti kannatettava ratkaisu – niin velkojan kuin velallisenkin elämänhallinnan kannalta.

Uudistuksen erityisinä sosiaalipoliittisina perusteluina voidaan korostaa mm. sitä, että vanhentuminen koskee tilanteita, joissa velallinen ei ole esimerkiksi mielenterveys- tms. ongelmien vuoksi jaksanut hakeutua velkajärjestelyn piiriin. Laitoshoidosta perittävien maksujen erääntymisen yhdessä mahdollisten muiden velkojen kanssa voi osoittautua sekä taloudellisesti että henkilön toipumisen kannalta ylivoimaisen raskaaksi.

Yhteiskuntapoliittisesti edellistä merkittävämäksi saattaa osoittautua velkojen vanhentuminen tilanteissa, joissa velallinen on eläkkeellä. Velkojen maksun ulottuminen myös eläkkeisiin kasvattaisi selviytymisensä ääri rajoilla olevien määrää. Etenkin 1990-luvun lamasta aiheutuneiden velkojen vanhenemattomuudella olisi tätä kautta kielteisiä vaikutuksia myös sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksiin ja mahdollisuuksiin hoitaa kasvavan vanhusväestön tarvitsemat palvelut.

Erityisesti laman olosuhteissa varsin usein omaa syyttään ylivelkaantuneiden koko elämän pituiselle velkavankeudelle on nyt nähtävissä loppu. Tässä tarkoituksessa velkojen lopullisen vanhentumisen aika voisi olla lyhempikin, esimerkiksi 12 vuotta. Tällöin lain voimaantulo ja taannehtivuus huomioon ottaen vanhentuisivat kaikki ne velat, joista on annettu tuomio ennen 1.3.1994. Tämä merkitsisi sitä, että laman aikana ylivelkaantuneiden mutta velkajärjestelyyn pääsemättömien henkilöiden velat vanhentuisivat käytännössä 1.3.2006.

Velkojen lopullinen vanhentuminen ei merkitisi suuria menetyksiä velkojille. Vanhentumistoimikunnan selvityksen (2001, 62–63) mukaan ulosoton veloista näet vain noin 6 prosenttia oli annettu vuosina 1990–1992 ja tätä vanhempia velkoja oli enää 1–2 prosenttia kaikista ulosoton veloista. Yli 15 vuotta vanhojen velkatuomioiden osuus oli häviävän pieni eli 20. Todettakoon lisäksi, että yli kymmenen vuotta vanhoista veloista saatiin perittyä enää 0,7 prosenttia (1 milj. mk) ja yli 15 vuotta vanhoista veloista velkojille ei kertynyt lainkaan tilitettäviä varoja

Julkisesta keskustelusta

Velkojen vanhenemisesta on käyty julkisuudessa osin varsin kriittistäkin keskustelua. Mm. vanhentumistoimikunnan eriävässä mielipiteessä esitettiin, että jos osa ylivelkaantuneista vapautuisi veloista velkajärjestelyn kautta ja osa lopullisen vanhentumisen perusteella oltuaan ensin ulosoton kohteena, saattaisi tosiasiallinen velkarasitus näissä velallisryhmissä muodostua erilaiseksi: velkojen vanhentumisen kautta velkoja ei tarvitsisi maksaa juuri lainkaan. Tämä olisi ongelmallista velallisten tasavertaisuuden kannalta ja saattaisi kannustaa epätoivottavaan laskelmointiin sen suhteen, kannattaako velallisen jättää käyttämättä velkajärjestelyä. Palautettakoon mieliin, että tällä hetkellä myös velkajärjestelylain epäkohtiin ollaan puuttumassa ja uudistamisen kohteena on ns. estesyiden perusteella tapahtuva velkajärjestelystä hylkääminen (hylättyjä yli 10 000 henkilöä). Mikäli estesyitä lievennetään, se mahdollistaa sen, että osa nyt hylätyistä pääsee hakeutumaan velkajärjestelyn piiriin. Ilman tätä velkajärjestelylain uudistusta hylätyt jäävät väistämättä vain velkojen vanhentumisessännösten piiriin. Kun ehdotetun vanhentumisessännösten uudistamisenkin jälkeen velkojen lopullinen vanhentumisaika on kolminkertainen verrattuna nykyisessä lainsäädännössä tunnettuihin verojen ja elatusapujen vanhentumisaikoihin sekä velkajärjestelyn yleiseen maksuohjelman pituuteen (5 vuotta), on vaikeaa uskoa, että ylivelkaantuneet vapaaehtoisesti jäisivät 15 vuoden velkavankeuteen 5 vuoden velkajärjestelyn sijasta.

Yhtenä perusteena uudistusta vastaan on esitetty sen maksumoraalia heikentävä vaikutus ja mahdollisuus keinotteluun ja rikolliseen toimintaan. Suomalaisten velkojen maksumoraalia voidaan yleisesti ottaen pitää varsin korkeana. Myös

Stakesin ylivelkaisuustutkimukset osoittavat tämän (Iivari & Rastas 1996; Iivari & Heinonen 1997). Sen sijaan nykyinen tilanne, jossa velkaantuminen saattaa muodostua elinikäiseksi, johtaa helposti moraalien löystymiseen, harmaan talouden työsuhteisiin, veronkiertoon ja haluttomuuteen ylipäättään pyrkiä normaaleille työmarkkinoille (Iivari & Mälkiä 1999). Rikollisen toiminnan osalta ei tässä keskustelussa ole riittävästi painotettu, että rikollinen tarkoitus tai toiminta velkaantumisessa on rangaistavaa ja johtaa vahingonkorvausvastuuseen. Näissä tapauksissa velkoja voi myös vaatia velalliselta korvausta, vaikka alkuperäinen velka olisi ehtinyt vanhentua.

VELKAISET TEILLÄ ON AINA KESKUUDESSANNE

Vaikka pankkien luototustoiminta onkin 1990-luvulla järkevöitynyt, takaajan lainsuojaa on kohennettu ja asuntolainoihin on kehitetty valtion-takausjärjestelmä, ylivelkaantumista tapahtuu

KIRJALLISUUS

Hallituksen esitys laiksi yksityishenkilön velkajärjestystä annetun lain muuttamisesta. Lakivaliokunnan mietintö 19/1996 vp

Hirstiö-Snellman, Paula: Kirkon katastrofirahaston toiminnan vaikuttavuus. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 2000

Iivari, Juhani: Ylivelkaisuus ja köyhyys – erottamatomat kaksoset? Teoksessa: Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.): Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 2000. 2000a

Iivari, Juhani: Diakoniarahastot myrskysilmässä. Tutkimus kirkon diakoniarahaston ja Helsingin seurakuntayhtymän kriisirahaston asiakkaista. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko & Malkavaara, Mikko (toim.): Kirkon kirjat köyhyydestä. Kirkkopalvelujen julkaisuja N:o 5. Pieksämäki 2000. 2000b

Iivari, Juhani & Heinonen, Markku: Velkajärjestely vai sovittelu. Tutkimuksia 81. Stakes 1997

Iivari, Juhani & Mälkiä, Sami: Mitäs luulet moti-

suomalaisessa yhteiskunnassa edelleenkin. Osa kansalaisista, erityisesti vähävaraiset, ovat vaarassa jäädä laman jälkeisissäkin oloissa pysyvään köyhyyteen. Tällä hetkellä myös ylivelkaantuminen kasaantuu heidän rasitteeseen. Työsuhteiden muuttuminen lyhytaikaisiksi ja niiden kehittyminen projektinomaisiksi, niukentunut sosiaaliturvan taso ja erilaiset sosiaaliset kriisit laukaisevat kotitalouksien ylivelkaantumisen. Eräessä mielessä voidaan puhua myös uudenlaisesta luottoyhteiskunnasta ja sen mukanaan tuomista ongelmista. Aikaisemmat kauppalaskut ja vähittäismaksut ovat muuttuneet yhä enemmän erilaisiksi luottoyhtiöiden kautta tapahtuviksi korttios-toiksi. Elämä ilman luottoa on yksinkertaisesti tulossa mahdottomaksi. Tähän sisältyy riski niiden kohdalla, jotka luottoa vielä saavat. Mutta vielä suurempi riski liittyy niihin kansalaisiin, jotka eivät pääse lainkaan luottomarkkinoille. He ovat vaarassa syrjäytyä kokonaan yhteiskunnasta. Siinä tilanteessa taas piilee muiden sosiaalisten ongelmien siemen.

vaatiosta tehdä töitä? Raportteja 233. Stakes 1999

Iivari, Juhani & Rastas, Merja: Takuun varassa. Takuu-Säätiö ylivelkaantuneiden auttajana. Raportteja 188. Stakes 1996

Iivari, Juhani & Piirainen, Keijo & Siltaniemi, Aki: Sosiaalinen luototus – toteutus ja ratkaisut. Sosiaalisen luototuksen evaluatiotutkimuksen raportti I. Raportteja 258. Stakes 2000

Mutttilainen, Vesa & Tala, Jyrki: Kuka vapautuu veloistaan. Velkajärjestelyn maksuohjelmat ja vuoden 1997 lakimuutos. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1998

Nykänen, Maija & Kontula, Osmo & Palonen, Kirsti: Taloudellisen laman jälkimainingit. Aiheita 19/2000. Stakes 2000

Vanhentumistoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2001: 4. Helsinki: Oikeusministeriö, 2001

Velkaongelmatyöryhmän muistio. Työryhmämuistioita 1998: 4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1998.